

експлоататорски карактер и по својој функцији постала једно лично право грађанина за задовољење своје основне потребе за станом. У том смислу можемо говорити о потпуној промени карактера својине на градским непокретностима и то не само оног дела и на оним објектима обухваћеним национализацијом, већ и у оном делу и у оним објектима који су остали у личној својини грађана.

Др. Радомир Ђуровић

КОНЦЕПЦИЈЕ О МОРАЛНОМ ПРАВУ АУТОРА

Под неоспорним утицајем доктрине и јуриспруденције који се осећао у току читава два века, поступно је сазревала мисао о потреби признања заштите и моралног права аутора путем једне материјалноправне норме. Нарочито је тај утицај снажно деловао на духове у првим деценијама овог века, када је приведена крају припрема за легитимно признање личног (моралног) права интелектуалних стваралаца доношењем једног међународног нормативног прописа. Нема сумње да су томе, поред судске праксе и доктрине, понајвише допринеле земље чланице Бернске уније — потписнице Бернске конвенције о заштити књижевних и уметничких дела. После живих дискусија и озбиљних напора, њихов труд је крунисан успехом на међународној дипломатској конференцији за ревизију Бернске конвенције, одржаној у Риму од 7 маја до 2 јуна 1928. Тада су на предлог италијанске делегације у члану 6-bis Конвенције постављени правни основи за заштиту личноправних (моралних) овлашћења умних стваралаца (1).

Међутим, у суштини, као што се може закључити из предњег излагања, правно признање личног (моралног) права аутора спадало је у сложеније и теже проблеме. То је долазило отуда што између појединих националних група није било јединства у схватању ни истоветности у погледима. Главне тешкоће проистицале су из сукоба између латинске (француске, континенталне) и англосаксонске концепције, које се заснивају на супротним поставкама у погледу правне регламентације личних (моралних) права интелектуалних стваралаца. У развоју ауторског „моралног права” постоје дакле два посебна система, два супротна схватања. У погледу значаја који придају „моралном праву”, ова два система се у основи разилазе.

Латинска (француска, континентална) концепција личноправних (моралних) овлашћења аутора. — Основна поставка ове концепције састоји се у истицању првенства личноправних (моралних) прерогатива над имовинскоправним елементима ауторског права. То је основно ауторско право које има за циљ да обезбеди неповредност и поштовање ауторове личности кроз његово дело, чувајући интегритет његове духовне креације. Личноправна (морална) компонента заузима, дакле, истакнуто и прворазредно место у структури ауторског права. При објављивању једног дела долазе до изра-

(1) Eduardo Piola Caselli: Il diritto morale di autore, Roma, 1939, p. 33.

жаја двоструки интереси његовог аутора: лични (морални, идеални) и имовински, материјални интереси. Први проистичу из личноправних (моралних) а други из имовинскоправних овлашћења умних стваралаца. Латинска концепција признаје „морално право“ нарочито преимућство над имовинскоправним овлашћењима аутора (2). На личноправним овлашћењима заснива се, између осталог, однос ауторства, однос духовног очинства (*droit à la paternité*) између дела и његовог творца. Тако су још пре ревизије Бернске конвенције у Риму, национални закони једног броја земаља потврдили „морално право“ као интегрални елеменат ауторског права (3). Уопште узев, главна одлика латинске концепције састоји се у томе што она правни основ личном (моралном) праву аутора поставља у самим прописима законодавства о ауторском праву (на пример, чл. 6 француског, чл. 20—22 италијанског и чл. 26 и 27 нашег Закона о ауторском праву).

Имајући у виду потребу да се кроз интелектуално дело обезбеди заштита ауторове личности, земље континенталног система истичу првенство „моралног права“ над имовинскоправним овлашћењима аутора. Кроз створено дело долази до изражаја личност аутора. Стога се првенствено води рачуна о заштити његових „моралних права“. С друге стране, на интелектуалном делу признају се аутору имовинскоправна овлашћења. Према томе, савремена доктрина истакла је приоритет личноправних (моралних) атрибукција аутора над његовим имовинскоправним овлашћењима. Доследно томе, треба нагласити да се са признањем заштите имовинскоправних интереса интелектуалних стваралаца извор и оправдање ауторском праву тражио у њиховом „моралном праву“. Из тога проистиче да у личном (моралном) праву аутора лежи корен и основна гаранција његових имовинских (материјалних) права, тј. да је „морално право“ продрло у законодавство као последица економског искоришћавања ауторских дела од стране њихових творца (4). На заштиту ауторског права у ствари мислило се од оног тренутка кад је оно било изражено у виду имовинскоправних овлашћења. Тако се са појавом економских интереса аутора осетила потреба за њиховом заштитом. При испитивању порекла и извора ове заштите, оправдање ауторског права тражено је у личноправним (моралним) овлашћењима аутора. Аутор ће боље пласирати своје дело и лакше остваривати економске користи које оно треба да му донесе, ако није доведен у питање његов углед као ствараоца и ако његова стваралачка личност буде поштеђена од повреда које јој наносе непозвана лица, уносећи измене у његово дело. Доктрина истиче да су, у односу на имовинска (економска) права аутора, лична (морална) права поново добила ону вредност коју су имала кроз историју (5).

У истицању приоритетног значаја личног (моралног) права нарочито место заузимају романске земље, у првом реду Француска и Италија (отуда латинска, француска концепција). Како наводи Франсон (Françon) (6), Фран-

(2) Henri Desbois: La propriété littéraire et artistique, Paris, 1953. p. 55.

(3) Piola Caselli: op. cit, p. 32.

(4) Dr. Saporta: Des prérogatives de l'auteur connues sous le nom de «Droit moral», «Bulletin de l'Association Littéraire et Artistique», Nr. 2 1948—1950, p. 204 seq.

(5) Ibidem.

(6) André Françon: La propriété littéraire et artistique en Grande Bretagne et aux Etats-Unis, Paris, 1955, p. 179.

цуска од краја прошлог века посвећује посебну пажњу и негује све већу љубав према личном (моралном) праву аутора. У том правцу дала је такође свој значајни допринос Италија, залажући се енергично за нормативно регулисање и признање личног (моралног) права на међународној дипломатској конференцији у Риму. У ствари, њена делегација је за то израдила и поднела посебно образложен елаборат који је са пуно убедљивости, искуства и ауторитета заступао њен познати стручњак за проблеме ауторског права, Едуардо Пиола Казели (Caselli). Отуда се у земљама континенталног система, на првом месту међу чланицама Бернске уније, све више учвршћује уверење о потреби заштите и развитка личног (моралног) права. У томе се дошло до несумњивог напретка, тако да се данас у овом кругу земаља, чија га законодавства изричито предвиђају, лично (морално) право аутора сматра основним елементом ауторског права. Према континенталном схватању, ауторско дело постоји чим је створено без обзира да ли је објављено. Оно, дакле, самим актом стварања постаје објект ауторског права и ужива пуно правну заштиту.

Англосаксонска концепција „моралног права”. — Закони о ауторском праву англосаксонских земаља (*Copyright*), чијем систему припадају углавном Велика Британија и Сједињене Америчке Државе, не садрже одредбе о заштити личног (моралног) права. У САД није призната чак ни доктрина као таква на којој би се евентуално заснивала заштита личног, моралног права. Англосаксонском систему је стога непозната заштита „моралног права”, регулисана у склопу закона о ауторском праву. Међутим, из тога би било погрешно закључити да у земљама англосаксонског система не постоји никаква заштита личног (моралног) права. Напротив, она постоји али је слабија јер се не заснива на непосредној норми ауторског права већ на општим правилима грађанског права. Англосаксонско схватање у тежиште ауторскоправне заштите ставља објављено дело. То долази отуда што англосаксонско право (*copyright*) пружа у начелу непосредну заштиту самом делу а тек у другом плану његовом аутору. Према томе, у питању је тзв. реална заштита која се у општем интересу пружа делу као објекту а која скоро потпуно изостаје према творцу дела као субјекту. Англосаксонско право има, дакле, за циљ да заштити вредност искоришћавања духовне креације а њеног творца само као сопственика односно као лице овлашћено да је искоришћава (7), без обзира на његово својство ствараоца. Из тога произлази да овај систем поклања првенствену пажњу и придаје већи значај не стварању већ објављивању дела. Као последица тога, англосаксонском законодавству о ауторском праву остала је непозната заштита личноправне (моралне) компоненте као посебног елемента ауторског права али је зато његовим одредбама признато првенство имовинскоправним овлашћењима аутора. Суштина англосаксонског система је дакле у томе што он у тежиште ставља само дело (принцип реалне заштите). На тај начин, ауторскоправна заштита постаје слична систему заштите проналазачког права а овлашћења аутора скоро су изједначена са правом на патенте (8). Према томе, прописи о аутор-

(7) A. Françon: *op. cit.* p. 215.

(8) М. Јаџић: Закони о ауторском праву (САД — Велика Британија), публикација Института за упоредно право, серија Е број 16, с. 3 и сл.

ском праву штите само објављена дела а необјављена дела уживају слабу и незнатну заштиту по прописима општег грађанског права (*common law*).

Англосаксонски систем, између осталог, карактерише и непотпуна заштита по обиму јер се не протеже на све конститутивне елементе личног (моралног) права. Обухваћена су само три елемента: право на објављивање дела (*publication, divulgation*), право на признање ауторства (*droit à la paternité*) и право на поштовање ауторове личности (*droit au respect*) (9). Међутим, у том погледу није отишао даље ни континентални систем. Врло мали број националних закона, међу којима треба нарочито истаћи француски закон од 1957, предвиђа за све конститутивне елементе личног (моралног) права.

Кад се узме у обзир да је основни смисао англосаксонског система изражен у реалној заштити која првенствено има у виду објављено дело, дакле објект а не субјект заштите, разумљиво је што се праву објављивања посвећује највећа пажња. Право објављивања задира како у личноправне (моралне) тако и у имовинскоправне прерогативе аутора. Како мисли Вилијем Штраус (*William Strauss*) (10), често је право објављивања једног дела сматрано пре имовинским правом него једним од елемената личног (моралног) права. Зато, ако се од стране англосаксонског система придаје већи значај праву објављивања, то је стога што се оно више оцењује кроз призму имовинскоправних прерогатива него у својству конститутивног елемента „моралног права”. Међутим, објављивање ауторског дела задира и у личноправна и у имовинскоправна овлашћења аутора (11).

Важно је напоменути да Велика Британија, као чланица земаља Бернске уније, несумњиво под утицајем принципа Бернске конвенције и националних закона земаља које су јој приступиле, све осетније одступа од англосаксонског схватања личног (моралног) права, приближујући се континенталном систему (12). Због тога англосаксонска концепција има енглеску и америчку варијанту. На тај начин, Велика Британија, рекло би се, стоји на средини између два супротна схватања заступљена у англосаксонском и континенталном систему, тако да се теоретски од првога удаљује а другоме се приближује (13). Међутим, она је у заштити личноправних овлашћења остала доследна примени свог општег грађанског права (*common law*).

Занимљиво је овде навести да је англосаксонском систему донекле сличан систем Швајцарске. У случајевима повреде личноправних (моралних) овлашћења аутора, швајцарски закон о ауторском праву од 1922, у чл. 44; у погледу заштите „моралног права”, упућује на опште прописе грађанског права (*Code civil* чл. 27—29) и на одредбе Закона о облигацијама (чл. 49) (14), којима су заштићена лична права грађана. После ратификације бриселског

(9) A. Françon: op. cit., pp. 183 seq.

(10) William Strauss: Le droit moral et la protection des droits personnels de l'auteur, — «Le droit d'auteur», decembre 1955, p. 176.

(11) Dr. Erich Schulze: Rechtsprechung zum Urheberrecht, Bundesgerichtshof, — Zivilsachen, 12.

(12) Françon: op. cit., p. 182.

(13) R. F. Whale: La nouvelle loi britannique sur le droit d'auteur, «Le droit d'auteur», juillet 1957, pp. 125 seq.

(14) Strauss: op. cit., p. 186.

текста Бернске конвенције, Швајцарска се нашла пред обавезом да мења свој закон о ауторском праву од 7 децембра 1922 који није потпуно у складу са Конвенцијом у погледу заштите „моралног права“. Због своје непотпуности, закон у чл. 44 упућује на одредбу чл. 28 Швајц. грађ. зак. који се односи на заштиту личних права. Закон о ауторском праву предвиђа само заштиту права објављивања (чл. 12, ст. 3 и 4) и право да створено дело носи име свог аутора (чл. 43, ст. 1 и 2). Законодавац је стога имао да се одлучи: или да остане при оваквом мешовитом систему, или да изменом закона прихвати одредбу чл. 6-bis Бернске конвенције. Досада је он остао при првој солуцији. У ствари, на швајцарске ауторе примењују се одредбе националног закона о ауторском праву, који се допуњава прописом чл. 28. Грађ. зак. за оне конститутивне елементе личноправних овлашћења које закон не предвиђа. То се односи на швајцарске ауторе чија су дела први пут објављена у Швајцарској. Међутим, на Швајцарце чија су дела објављена у некој од земаља Бернске уније и на стране ауторе примењује се чл. 6-bis Бернске конвенције (15). За Швајцарску, која се може сматрати колевком савременог схватања заштите ауторског права — постојбином Бернске конвенције о заштити књижевних и уметничких дела — могло се пре очекивати да у свему пође за праксом и системом земаља чланица Бернске уније, у смислу континенталног система. Међутим, она је упркос томе унеколико остала блиска англосаксонском схватању заштите „моралног права“. Ипак треба напоменути да се швајцарска доктрина о личном (моралном) праву оријентише у правцу латинске концепције (16).

Док се фактички у Великој Британији у знатној мери осећа утицај континенталног система у погледу схватања „моралног права“, занимљиво је, с друге стране, навести случај Канаде која је у закон о ауторском праву од 1921 (чл. 12) унела одредбу потпуно идентичну са доцнијим прописом члана 6-bis Бернске конвенције, а стварно у погледу заштите „моралног права“ у пракси остала англосаксонском систему. То је настало због тога што су канадски судови и даље продужили да примењују прописе општег права на случајеве повреде личноправних (моралних) овлашћења аутора, упркос изричитој одредби закона о ауторском праву који је донет али остао без примене (17). У канадској судској пракси стога нема ниједне пресуде која би се заснивала на поменутој одредби Закона о ауторском праву.

Признање заштите личноправних овлашћења интелектуалних стваралаца у посебним међународним и националним прописима представља несумњиви прогрес у развоју ауторског права. У том погледу англосаксонски систем знатно заостаје иза континенталног система. Аналогна примена прописа општег личног права на заштиту личноправних овлашћења показала се недовољна и неадекватна (18), што проистиче из квалитативне разлике која постоји између личног и „моралног права“. Овај систем формирао је

(15) Alois Troller: *Le droit moral de l'auteur en droit suisse*, »Le droit d'auteur«, 1951, pp. 16—21.

(16) Dr. h. c. Benigne Mentha: *Ein Paar Worte zum Urheberpersönlichkeitsrecht*, »Musik und Dichtung«, n. 1. 1954, p. 9.

(17) Strauss: *op. cit.* p. 187.

(18) Gérard Gavin: *Le droit moral de l'auteur en législation et jurisprudence française*, Paris, 1960, p. 299.

једно сасвим друкчије схватање о „моралном праву”, умањујући његов значај у очима англосаксонског света. Но у Великој Британији, као што смо видели, такво схватање почиње да се мења у корист латинске концепције о месту и значају „моралног права”. То се може само поздравити јер заштита личног (моралног) права аутора има несумњиви значај за развитак духовног стварања и људске цивилизације и културе. Отуда се „морално право” појављује и као тековина од општег интереса.

Признање личноправних (моралних) овлашћења интелектуалним ствараоцима која су тек у нашем веку нашла своју потврду у позитивној норми материјалног права има поготову велики културни значај. Оно је само могло дати подстрека интелектуалним ствараоцима да развију своју пуну стваралачку активност и остваре свој већи удео у изградњи опште културе. Као што је напред речено, лично (морално) право има посебног значаја у стварању чвршће економске базе интелектуалних стваралаца јер се на њему заснивају и њихова имовинскоправна овлашћења. Аутор као духовни стваралац, економски обезбеђен и заштићен у свом достојанству, има много више и стварне могућности и моралног подстрека да развије своје стваралаштво у интересу друштва и заједнице. Његово сазнање да ће моћи да се супротстави свакој повреди свога ауторског права, било да се његово дело неовлашћено искоришћава, било да се деформише и мења на начин који шкоди његовој части и угледу — улива му осећање сигурности да са више поуздања приступа стваралачком раду.

Др. Живан Радојковић

ДА ЛИ ЈЕ ПОВРАТНО ДЕЈСТВО ИЗВЕСНИХ ЗАКОНА У САГЛАСНОСТИ СА УСТАВОМ СФРЈ

Одредбом чл. 152 Савезног Устава (1) предвиђено је да се закони и други прописи и општи акти објављују пре него што ступе на снагу. Према истој одредби савезни закони и други прописи и општи акти ступају на снагу најдаље осмог дана од дана објављивања. Само из нарочито оправданих разлога може се одредити да савезни закон и други прописи или општи акт ступа на снагу у року краћем од осам дана од дана објављивања

Према чл. 154 Устава СФРЈ (2) прописи и други општи акти не могу имати повратно дејство а само законом може се одредити да поједине ње-

(1) Текст чл. 152 Устава СФРЈ гласи: „Закони и други прописи и општи акти објављују се пре него што ступе на снагу. — Савезни закони и други прописи и општи акти ступају на снагу најраније осмог дана од дана објављивања. — Само из нарочито оправданих разлога може се одредити да савезни закон и други прописи или општи акт ступе на снагу у року краћем од осам дана од дана објављивања.

(2) Текст чл. 154 Устава СФРЈ гласи: „Пропис или други општи акти не могу имати повратно дејство. — Само законом може се одредити да поједине његове одредбе и прописи донесени на основу таквих одредаба имају повратно дејство. — Кривична дела, привредни преступи и прекршаји утврђују се и казне за ова дела примењују се према закону који је важио у време извршења дела, осим ако је нови закон блажи за учиниоца.